

РІЗНОВИДИ МІЖСУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТА ЇХ ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Андрій ГІРНЯК

УДК 159.92

Andriy Girnyak VARIETIES OF INTERPERSONAL INTERACTION AND THEIR PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

Актуальність дослідження. В епоху мультикультуралізму й глобалізації саме механізми налагодження просоціальної міжсуб'єктної взаємодії лежать в основі діалогу культур, конструктивних взаємин між представниками різних соціальних прошарків, пропедевтики соціальних конфліктів, утвердження толерантності та гуманістичних ідеалів. Доцентровий вектор інтеграційних процесів неминуче наближує людство до постання моноцілісного світового устрою. Взаємне проникнення культур, не тільки сприяє їхньому збагаченню і розвитку, а й на глобальному рівні нейтралізує підстави для міжнаціонального суперництва, ворожнечі та антагоністичних протистоянь [1].

Водночас саме характер міжсуб'єктної взаємодії конститує форму взаємин і рівень розвитку конкретної соціальної групи (дифузна група, асоціація, кооперація, корпорація, колектив). Тому у постіндустріальному суспільстві провідним є настановлення на сприяння узгодженій взаємодії між особами, малими групами, спільнотами та людством у цілому. Нині мовиться про становлення інтелектуально розвиненої, просоціальної, духовно збагаченої особистості, яка керується гуманістичними цінностями, спричинюється культурними, соціальними і психодуховними чинниками. Виняткова роль поміж них належить системі взаємодії суб'єктів освітнього впливу (сім'я, навчальний заклад, референтна група) з окремою людиною, зокрема з її установками, ціннісними орієнтаціями, матеріальними потребами, ментальним досвідом, характерологічними особливостями та ін. [2, с. 127].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Піднята наукова проблематика є міждисциплінарною, оскільки охоплює аспекти педагогічної та вікової психології, соціальної психології, соціології, конфліктології, психології управління, психокультури, психодидактики, та психологічної герменевтики. Зокрема, з різних теоретико-методологічних позицій досліджено категорійно-понятійне поле піднятої проблематики (Г.М. Андреева, М.С. Каган, В.М. М'ясищев, А.В. Фурман та ін.), психологічні передумови міжсуб'єктної взаємодії (Г.О. Ковальов, К. Роджерс, В.О. Татенко та ін.), взаємодію як форму суб'єкт-суб'єктних взаємин (А.Л. Журавльов, Б.Ф. Ломов, О.М. Матюшкін, А.У. Хараш, Г.А. Цуркерман, Т.Д. Щербан та ін.), психологічні засади взаємодії як форми спілкування (І.Д. Бех, О.О. Бодальов, В.О. Моляко, В.П. Москалець, Р.С. Немов, Т.Д. Щербан, О.Є. Фурман (Гуменюк) та ін.), проблеми взаєморозуміння та діалогічної взаємодії (Г.О. Балл, Г.Я. Буш, Л.В. Загуліна, Ю.М. Лотман, А. Маслов, Р. Мей, В.А. Семиченко та ін.), структура і технології педагогічної та освітньої взаємодії (О.В. Киричук, А.В. Фурман, О.Є. Фурман та ін.). Також наявні наукові розвідки, що присвячені окремим видам взаємодії: соціальній (М. Вебер, О. Хайрулін та ін.), міжкультурній (Д.Т. Асланова, М. Я. Данилевський та ін.), інформаційній (В.В. Кириченко, Т.В. Чаплъ та ін.), педагогічній (Ю.К. Бабанський, Л.К. Велитченко, О.І. Мецераков та ін.), соціально-політичній (М.Ф. Головатий, Дж. Мід, М.М. Слюсаревський та ін.).

Мета дослідження: здійснення методологічного аналізу, психологічної диференціації та критеріальної систематики основних різновидів міжсуб'єктної взаємодії.

Сутнісний зміст і виклад основного матеріалу дослідження. Категорія *взаємодії* вказує на мінливість явищ дійсності й тлумачиться як універсальна форма розвитку об'єктивного світу, що визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної чи ідеальної системи. Вона також є основою кожної системи та умовою встановлення різноманітних зв'язків і відносин між об'єктами (чи компонентами), включаючи причинно-наслідкові, каузальні [3, с. 282]. Тому важливо методологічно виокремити й психологічно обґрунтувати основні різновиди взаємодій, що згруповані нами за наступними критеріальними ознаками:

I. Просторово-часовий вимір:

1. За *рівнем просторового охоплення*: глобальна, регіональна, локальна.
2. За *кількістю суб'єктів*: дуже мала (до 7 осіб), мала (8–50 осіб), середня (51–250 осіб), велика (понад 250 осіб).
3. За *періодом існування*: минула, актуальна, потенційна (перспективна), одвічна.
4. За *динамікою*: висхідна (інтенсивна, наростаюча), фіксована (стабільна), низхідна (екстенсивна, затухаюча).
5. За *тривалістю*: довго-, середньо- і короткотривала.
6. За *рівнем стійкості*: стійка (перманентна), періодична, конкретно ситуаційна.
7. За *локалізацією джерела спричинення*: інтрасуб'єктна (внутріособистісна, аутодіалогічна), інтерсуб'єктна (міжіндивідуальна, міжгруповая).
8. За *пропорцією участі суб'єктів*: паритетна (суб'єкт-суб'єктна), асиметрична (суб'єкт-об'єктна).

II. Організаційно-управлінський вимір:

1. За *ієрархізованістю зв'язків*: горизонтальна, вертикальна.
2. За *способом контактування*: безпосередня та опосередкована (медіативна, дистанційна).
3. За *стратегією взаємодії* наставника з колективом/наступниками: фасилітація (допомога, підведення до правильної відповіді), модерація (відсторонена координація, невтручання), експібіція (перешкоджання шляхом утруднення чи проблематизації).
4. За *стилем управління*: авторитарна (директивна), ліберальна (спонтанна), демократична (паритетна, діалогічна).

5. За *рівнем добровільності*: організовано антагоністична (базується на примушуванні); організовано-солідарна (добровільна участь), організовано змішана (частково керується примусом, а частково – добровільною підтримкою усталеної системи взаємовідносин та цінностей). Соціальні взаємодії постають як соціокультурні, що охоплюють три процеси: а) взаємодія норм, цінностей стандартів, що містяться у свідомості людини та групи; б) взаємодія конкретних людей і груп; в) взаємодія матеріалізованих цінностей суспільного життя (за П. Сорокіним) [4, с. 52].

6. За *рівнем формалізації* (регламентації, публічності): офіційно ділова, приватно особистісна, змішана.

7. За *рівнем організованості*: проективна, комбінована, стихійна/випадкова.

8. За *типом спонуки*: зовнішньо стимульована, внутрішньо вмотивована, полімотивована.

III. Структурно-функціональний вимір:

1. За *наявністю ключових ознак-компонентів*: псевдовзаємодія, квазівзаємодія (з квазісуб'єктом), повновагома взаємодія, метавзаємодія.
2. За *типом суб'єктів*: самовзаємодія (аутогенна), міжіндивідуальна, міжгруповая, масова, змішана (між індивідом і групою тощо).
3. За *структурою*: елементарна, проста, складна; гомогенна чи гетерогенна.
4. За *модусами людського існування*: фізична, психічна, соціальна, екзистенційна, духовна.
5. За *складовими психічного життя*: сенсорна (візуальна, тактильна, аудіальна і т.д.), почуттєва (моральна, естетична, практична тощо), емоційно-вольова (пристрасна, наполеглива, принципова та ін.), інтелектуальна (пізнавальна, розумова, мисленева), комунікативна (інтрадіалогічна, монологічна, діалогічна, полілогічна; вербальна та невербальна).
6. За *типом спричинення емоційних станів*: стенична (тонізуюча) та астенична (гальмуюча); позитивна (радісна, життєствердна), нейтральна (збалансована, апативна), негативна (фрустраційна, стресогенна).
7. За *спрямуванням*: змагання, пристосування, соціальний конфлікт та асиміляція (за Р. Парком) [5, с. 142].
8. За *рольовою позицією суб'єкта*: взаємодія у ролі “дитини”, “дорослого”, “батька” (за Е. Берном).

9. За *соціальним розшаруванням суб'єктів*: елітарна, масова, змішана.

IV. Формозмістовий вимір:

1. За *формою*: матеріальна (фізична), ма-

теріалізована (віртуальна), ідеальна (раціонально-логічна (наукова), образно-емоційна (мистецька)).

2. За змістом взаємодії: співробітництво (кооперація, асоціація, співдружність, пристосування, порозуміння) та суперництво (конкуренція, опозиція, конфлікт, дисоціація, ворожість); солідарна (узгоджена) та антагоністична (ворожа) [5, с. 141].

3. За сферами взаємовпливу: взаємодія у системі “людина – людина”, “людина – природа”, “людина – художній образ”, “людина – знакова система”, “людина – техніка” (за Є.О. Клімовим).

4. За глибиною: тотальна (сильна), часткова (помірна), поверхнева (слабка).

5. За провідною діяльністю: ігрова, навчальна, комунікативна, професійна.

6. За різновидом соціальних інституцій: освітня, культурна, економічна, сімейна, релігійна, політична тощо.

7. За рівнем проявленості: латентна, явна, демонстративна.

8. За рівнем усвідомленості: усвідомлена (раціональна, рефлексивна), малоусвідомлена (імпульсивна, спонтанна, стереотипна, традиційна).

9. За співвідношенням інтересів учасників: егоїстична, альтруїстична, паритетна.

10. За наслідками: конструктивна (прогресивна, інтеграційна, консолідуюча, реформаторська), деструктивна (регресивна, дезінтеграційна), безрезультативна (затрати тотожні користі).

ВИСНОВКИ

1. Міжособистісну взаємодію як сукупність зв'язків і взаємовпливів, що утворюються у спільній (сумісній) діяльності людей, аналізують у двох аспектах: широкому розумінні – як особистий контакт двох і більше людей, що спричиняє взаємні зміни у їхній поведінці, діяльності, ставленнях і настановах, думках і почуттях; та у вузькому – як систему взаємо-спричинених індивідуальних дій, де поведінка кожного з учасників є одночасно стимулом і реакцією на поведінку інших [6]. При цьому взаємні дії можуть здійснюватися у чотирьох формах: співдії (взаємодопомоги), бездії, псевдо- чи квазидії або протидії.

2. В умовах взаємодії людей завжди наявна активність її учасників, яка може бути як ініціальною (суб'єкт дії), так і реактивною (суб'єкт реакції, відреагування). Відтак взаємодія охоплює як суб'єкт-суб'єктні, так і

суб'єкт-об'єктні відносини й потенційно виникає як функція діяльності (предметно спрямованої активності), поведінки (пасивного взаємозв'язку), вчинення (інтенційованого діяння) чи суб'єктного (активаційного) зреалізування людини.

3. Категорія взаємодії дає змогу уникнути спрощених варіантів пояснення будь-якої системи, оскільки є основною передумовою процесів її виникнення, функціонування, розвитку і самоорганізації. Тому без взаємодії компонентів (елементів, складових, етапів, фаз, стадій, періодів, ритмів, циклів тощо) система нездатна існувати. Отож взаємодія – це така форма зв'язку, за котрої складові певної системи не лише змінюють свою просторову дислокацію, а й перманентно трансформуються самі, зумовлюючи загальну зміну цілісного механізму (див. [7]).

4. У ході дослідження нами здійснена систематика основних різновидів міжсуб'єктних взаємодій, що виокремлені за 35 критеріальними ознаками, котрі, своєю чергою, об'єднані за чотирма вимірами: 1) *просторово-часовий вимір* (8 критеріальних ознак): за рівнем просторового охоплення, кількістю суб'єктів, періодом існування, динамікою, тривалістю, рівнем стійкості, локалізацією джерела спричинення, пропорцією участі суб'єктів; 2) *організаційно-управлінський вимір* (вісім критеріальних ознак): за ієрархізованістю зв'язків, способом контактування, стратегією взаємодії наставника з колективом / наступниками, стилем управління, рівнем добровільності, рівнем формалізації (регламентації, публічності), рівнем організованості, типом спонуки; 3) *структурно-функціональний вимір* (дев'ять критеріальних ознак): за наявністю ключових ознак-компонентів, типом суб'єктів, структурою, модусами людського існування, складовими психічного життя, типом спричинення емоційних станів, спрямуванням, рольовою позицією суб'єктів та їх соціальним розшаруванням; 4) *формозмістовий вимір* (десять критеріальних ознак): за формою, змістом взаємодії, сферами взаємовпливу, глибиною, провідною діяльністю, різновидом соціальних інституцій, рівнями проявленості та усвідомленості, співвідношенням інтересів учасників і наслідками.

Зазначене дослідження не вичерпує усіх аспектів піднятої проблематики, а відтак предметом подальших наукових розвідок стане обґрунтування сутнісних ознак і загальних характеристик виокремлених різновидів міжсуб'єктної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Глобалізація: (матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії) [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
2. Гірняк А. Поняттєво-категорійне поле і наукові підходи до розуміння взаємодії у психології / Андрій Гірняк // Психологія і суспільство. – 2017. – № 3. – С. 127–141.
3. Український радянський енциклопедичний словник: в 3-х т. / [редкол.: ... А.В. Кудрицький (відп. ред.) та ін.]. – 2-ге вид. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – Т. 1: А – Калібр. – 1986. – 752 с.
4. Осипова Н.П. Соціологія: [підручник] / Н.П. Осипова, В.Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін.; за ред. Н.П. Осипової. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
5. Соціологія: [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / за ред. В.Г. Городяненка. – К.: Вид. центр “Академія”, 2005. – 560 с.
6. Кожушко С. Взаємодія як філософське й психологічне поняття / Світлана Кожушко // Український науковий журнал “Освіта регіону”. – 2013. – № 4. – С. 261.
7. Гуменюк (Фурман) О.Є. Модульно-розвивальна система як об’єкт соціально-психологічного аналізу [Текст]: дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Гуменюк Оксана Євстахіївна; Державна академія керівних кадрів освіти АПН України. – К., 1999. – 185 с.

REFERENCES

1. Ghlobalizacija: (material z Vikipediji – viljnoji encyklopediji) [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu do stat.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> [in Ukrainian].
2. Ghirnjak A. Ponjattjevo-kateghorijne pole i naukovii pidkhody do rozuminnja vzajemodiji u psykholohiji / Andrij Ghirnjak // Psykholohija i suspiljstvo. – 2017. – # 3. – S. 127–141 [in Ukrainian].
3. Ukrajinsjkyj radjansjkyj encyklopedychnyj slovnyk: v 3-gh t. / [redkol.: ... A. V. Kudrycjkyj (vidp. red.) ta in.]. – 2-ghe vyd. – K.: Gholov. red. URE, 1986. – Т. 1: А – Kalibr. – 1986. – 752 s. [in Ukrainian].
4. Osypova N.P. Sociologhija: [pidruchnyk] / N.P. Osypova, V. D. Vodnik, Gh. P. Klimova ta in.; za red. N.P. Osypovoji. – K.: Jurinkom Inter, 2003. – 336s. [in Ukrainian].
5. Sociologhija: [pidruchnyk dlja studentiv vyshhykh navchaljnykh zakladiv] / za red. V. Gh. Ghorodjanenka. – K.: Vyd.cent. Akademiya”, 2005. – 560 s. [in Ukrainian].
6. Kozhushko S. Vzajemodija jak filosofsjke j psykholohichne ponjattja / Svitlana Kozhushko // Ukrajinsjkyj naukovyj zhurnal “Osvita reghionu”. – 2013. – # 4. – S. 261 [in Ukrainian].
7. Ghumenjuk (Furman) O.Je. Moduljno-rozvyvaljna systema jak objekt socialjno-psykholohichnogho analizu [Tekst]: dys... kand. psykol. nauk: 19.00.05 / Ghumenjuk Oksana Jevstakhijivna ; Derzhavna akademija kerivnykh kadriv osvity APN Ukrajiny. – K., 1999. – 185 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Гірняк Андрій Несторович.
Різновиди міжсуб’єктної взаємодії та їх психологічний аналіз.

У статті здійснена систематика основних різновидів міжсуб’єктних взаємодій, що виокремлені за 35 критеріальними ознаками, котрі, своєю чергою, охоплені чотирма вимірами: 1) *просторово-часовий вимір* (вісім критеріальних ознак): за рівнем просторового охоплення, кількістю суб’єктів, періодом існування, динамікою, тривалістю, рівнем стійкості, локалізацією джерела спричинення, пропорцією участі суб’єктів; 2) *організаційно-управлінський вимір* (вісім критеріальних ознак): за ієрархізованістю зв’язків, способом контактування, стратегією взаємодії наставника з колективом / наступниками, стилем управління, рівнем добровільності, рівнем формалізації (регламентації, публічності), рівнем організованості, типом спонуки; 3) *структурно-функціональний вимір* (дев’ять критеріальних ознак): за наявністю ключових ознак-компонентів, типом суб’єктів, структурою, модусами людського існування, складовими психічного життя, типом спричинення емоційних станів, спрямуванням, рольовою позицією суб’єктів та їх соціальним розшаруванням; 4) *формозмістовий вимір* (десять критеріальних ознак): за формою, змістом взаємодії, сферами взаємовпливу, глибиною, провідною діяльністю, різновидом соціальних інституцій, рівнями проявленості та усвідомленості, співвідношенням інтересів учасників і наслідками.

Ключові слова: соціальна взаємодія, міжсуб’єктна взаємодія, суб’єкт-суб’єктні взаємини, психологічні критерії розмежування, система вимірів: просторово-часовий, організаційно-управлінський, структурно-функціональний, формозмістовий.

АННОТАЦИЯ

Гирняк Андрей Несторович.
Разновидности межсубъектного взаимодействия и их психологический анализ.

В статье осуществлена систематика основных разновидностей межсубъектных взаимодействий, что выделены за 35 критериальными признаками, которые, своей очередь, охваченные четырьмя измерениями: 1) *пространственно-временное измерение* (восемь критериальных признаков): по уровню пространственного охватывания, количеству субъектов, периоду существования, динамике, длительности, уровню стойкости, локализации источника детерминации, пропорции участия субъектов; 2) *организационно-управленческое измерение* (восемь критериальных признаков): по иерархизированности связей, способу контакта, стратегии взаимодействия наставника с коллективом / преемниками, стилю управления, уровню добровольности, уровню формализации (регламентации, публичности), уровню организованности, типу побуждения; 3) *структурно-функциональное измерение* (девять критериальных признаков): по наличию ключевых признаков-компонентов, типу субъектов, структуре, модусам человеческого су-

ществування, складаючим психическої життя, типу детермінації емоціональних состоянь, направлєнню, ролевій позиції суб'єктів і їх соціальному расслоєнню; 4) *формосодержательное измерение* (десять критеріальних признаков): по формє, содержанню взаємодїї, сферам взаємвлияннє, глєбинє, вєдущєї діяльності, різновидности соціальных інституцій, уровням проявленнє і осознанности, соотношенню інтересів учасників і послєдствиям.

Ключевые слова: *социальное взаимодействие, меж-субъектное взаимодействие, субъект-субъектные отношения, психологические критерии разграничения, система измерений: пространственно-временное, организационно-управленческое, структурно-функциональное, формосодержательное.*

ANNOTATION

Andriy Girnyak.

Varieties of interpersonal interaction and their psychological analysis.

The systematic of the main varieties of inter-subjective interactions which are singled out by 35 criteria features, which in turn are covered by four dimensions, is carried out in the article: 1) spatio-temporal dimension (eight criterion features): according to the level of spatial coverage, the number of subjects, period of existence, dynamics, duration, level of stability, localization of the source of cau-

sation, proportion of participation of subjects; 2) organizational-managerial dimension (eight criterion features): according to the hierarchy of relationships, the way of contact, the strategy of co-operation of the mentor with the team / successors, the style of management, the level of voluntariness, the level of formalization (regulation, publicity), level of organization, type of incentive; 3) structural-functional dimension (nine criterion features): according to the presence of key features-components, type of subjects, structure, modes of human existence, components of mental life, type of causation of emotional states, orientation, the role position of the subjects and their social stratification; 4) form-content dimension (ten criterion features): according to the form, content of interaction, spheres of mutual influence, depth, leading activity, variety of social institutions, levels of manifestation and awareness, the ratio of interests of participants and consequences.

Key words: *social interaction, interpersonal interaction, subject-subjective relationships, psychological criteria for delimitation, system of dimensions: spatial-temporal, organizational-managerial, structural-functional, form-content.*

Рецензенти:
д. психол. н., проф. Москалець В.П.,
д. психол. н., проф. Фурман О.Є.

Надійшла до редакції 14.09.2017.
Підписана до друку 28.09.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Гірняк А. Різновиди міжсуб'єктної взаємодії та їх психологічний аналіз / Андрій Гірняк // Психологія і суспільство. – 2017. – №4. – С. 82–86.